

DIN LEXICUL MAGIEI TERAPEUTICE SĂLĂJENE

Denisa-Maria TOUT

Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu-Hațieganu”, Cluj-Napoca

Words related to therapeutic magic from Sălaj

Abstract: The current study entitled *Words related to therapeutic magic from Sălaj* focuses on the authentic local folklore as well as on the terminology of this field. Throughout centuries, people from Sălaj forged their own folklore which is rich in artistic creations, popular customs and traditions, but besides this, the local people pay much attention to superstitions, popular beliefs and magical practices. The topic includes the lexical peculiarities of this region as well as the sociocultural and anthropological aspects. The linguistic area includes numerous words from the terminology of the topic in discussion where the richness of the material permits us to provide an analysis of the terms and syntagms.

Therefore, the paper is going to focus on these terminologies, mainly from an etymological and semantic perspective.

Keywords: *local folklore, terminology, etymological perspective, semantics*

0. De-a lungul timpului, sălăjenii și-au făurit propriul folclor, bogat în creații artistice, în credințe, în superstiții, în practici magice ori în obiceiuri, dar și în tradiții populare, asupra cărora și-au orientat atenția atât etnografi ai locului, cât și alți cercetători. Din acest domeniu atât de variat și de complex, clasa magiei terapeutice populare surprinde, pe de-o parte, prin unele dintre particularitățile lingvistice ale regiunii în discuție și, pe de altă parte, prin aspectele socioculturale și antropologice. Astfel, în paginile lucrării în discuție, vom trata unii termeni prezenți în descântecele populare, mai ales, din perspectivă etimologică și lexico-semantică.

0.1. Studiul de față continuă demersul cercetării noastre „Din lexicul descântecelor sălăjene”, publicat în *Analele Universității „Dunărea de Jos”* din Galați, Fascicula XXIV, *Lexic comun / lexic specializat*, Anul X, Nr. 1 (17), Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2017, pp. 183-189; unde am tratat varietatea *descântecelor de deochicunoscute* și practicate până astăzi în localitățile sălăjene. Interesantă de urmărit este semnificația deochiului văzută ca ‘putere atribuită unor oameni, de a îmbolnăvi pe cei asupra cărora își fixează privirea (cu răutate, invidie etc.)’ ori ‘efectul privirii care deoache; boală pricinuită de această privire’. Despre *deochi*, *diochi* (*didiochi*) sau *făcătură*, bătrânii spun că aceste farmece sunt făcute de

cei cu ochi albaștri, dar există și persoane cu ochii căprui care pot să deoache.

1. *Descânțele* au ajuns destul de devreme în atenția filologilor români care au cules materiale, le-au valorificat și le-au publicat. În rândul acestora se numără: Moses Gaster care a publicat, în anul 1883 în studiul *Literatura populară română*, câteva descânțele extrase din manuscrisele proprii colecții; „în 1884, Episcopul Melchisedec a publicat cinci descânțele pe care le descoperise într-un codice realizat în 1839 de un călugăr de la Mănăstirea Bisericiani” (Timotin 2011: 5). În anul 1886 apare volumul fundamental al lui S. Fl. Marian, *Descânțele poporane române*, astfel căpe la sfârșitul secolului al XIX-lea acest tip de scriere intră și în interesul folcloriștilor români. De pildă, în anul 1909, C. N. Mateescu a publicat în „Boale de oameni, leacuri și descânțele” numeroase rețete medicale și descânțele; „în 1928, G. T. Kirileanu publică o serie de descânțele pe care le găsisse într-un codice alcătuit în anii 1825-1826” (Timotin 2011: 6); în 1931, A. Gorovei a făcut cunoscută lucrarea *Descânțele românilor. Studiu de folklor*; apoi în anul 1968, a apărut *Limba descântecelor* scrisă de O. Densusianu urmată în 1975 de studiul *Limba descântecelor românești* al lui Alexandru Rosetti. În anul 2007, apare volumul cu același titlu, *Limba descântecelor românești*, al autoarei Sanda Golopenția. În 2010, Emanuela Timotin publică studiul *Descânțele manuscrise românești (Secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, iar în 2011, *Descânțele manuscrise în contextul limbii și literaturii române vechi*.

De asemenea, pe urmele descântecelor au pornit și unii autori populari / anonimi care au cules o serie de texte și le-au publicat în antologiile de descânțele populare românești.

1.1. A vorbi „despre *descântec* și despre *descântat* impune necesitatea integrării actului incantatoriu în viziunea despre sine, lume și existență a satului românesc arhaic. Descântecul, în oralitatea tradițională, era purtător de «încărcătură magică», dar și loc deschis, tipic, de permisivitate în creația populară. Coordonatele de perenitate, adaptabilitate și impact ale actului incantatoriu și ale textului propriu-zis au făcut din descântec creația cea mai persistentă din patrimoniul tradițional” (Antol. 1998: V).

Descântecul, ca specie a literaturii populare versificată, nu se cântă, ci se recită. „În limba română, termenul *descântec* conservă deci noțiunea de acțiune fără cântec. La origine și cântec, apoi numai cuvânt, pe măsură ce s-a accentuat caracterul rezidual al unor practici din ce în ce mai străine noilor relații sociale, descântecul este formula orală, adesea versificată, care intră în sfera noțiunilor de *vrajă* (slav) sau *farmec* (grecesc)” (Antol. 1998: XIV).

Un loc aparte îl ocupă descântecul popular terapeutic, fiindcă acesta „este un mediator cultural cu natură duală, întrucât activează mecanisme poetice și poietice” (Burghele 2004: 225).

1.2. În strânsă legătură cu practicarea descântecului, deținând o poziție privilegiată și centrală, este *descântătoarea* care poate da leacuri de dragoste, poate duce sau aduce laptele la vaci, poate opri ploaia și poate da verdicte asupra strigoilor. Acesta este motivul pentru care descântătoarele trăiesc de obicei în spații izolate, fie în case de la marginea satului, fie chiar în afara lui. Ele „au grijă să lase în urma lor practicile și credințele, protejând însă în același timp secretul performării magice [...]”. În cultura populară s-a înrădăcinat ideea că descântătoarele sunt posesoarele unui har binecuvântat, a unui *dar*, așa cum îl numește etnologia franceză” (Burghele 1999: 36-37).

2. Dintre tipurile de descântece populare: de leac, de dragoste, de gospodărie, terapeutice pentru oameni și pentru animale, ne oprim asupra ultimelor două. În cadrul descântecelor terapeutice pentru oameni vom analiza: *descântecul de muruclit*, *de soare sec*, *de mărin*, *de bubă și de vărsat*, respectiv *descântecul de sclintit*, iar din categoria descântecelor terapeutice pentru animale vom prezenta *descântecele de adus laptele și mana la vaci*.

„O încercare de clasificare a practicilor magice, și deci și a descântecelor, după scopul lor, cuprinde magia practică în vederea obținerii mijloacelor de trai, magia terapeutică (așa-zisa magie defensivă) și magia neagră, în care intră vrăjile făcute cu scopul de a provoca un rău cuiva (legatul, luatul manei vitelor și holdelor, aruncătura, punerea cuțitului etc.)” (Antol. 1998: XIV).

3. Cercetând meleagurile sălăjene și urmărind cursurile principalelor văi se pot observa mai multe variante ale acestor descântece.

3.1. Astfel, prima clasă pe care o propunem analizei este cea a descântecelor terapeutice pentru oameni care se deschide cu *descântecul de muruclit*: „Doamne-ajută Sfântă Mărie, / Sfânta de tine, / Cu-ajutoru tău / Și cu-a lui Dumnezeu Sfântu din cer! / Ieși **murucitură** / (...) / Că te șterg cu mâna mea asta spălată, / Și te suflu cu gura asta necinată! Și suflă așe dă trii uări! Amin, Doamne dă-i leac! (Lozea Ileana, Pria)” (Burghele 1999: 121).

3.1.1. Din acest prim grupaj reținem termenul *murulí* var. *murucli(tură)* < magh. *marjul* (DLR IX 2010: 1018-1019) ‘a ieși din articulație, a se deplasa din poziția normală, a se scinti’ care apare și în variantele *descântecului de potcă*.

3.2. *Descântecul de soare sec* se zice „când te doare capu, și numa nu-ț mai trece, îi sămn că cineva te-o diuăkeat ori ți-ai strâcat somnu, că te-ai culcat înainte dă sfințatu soarelui, că omu nu-i sclobod să să culce odată cu găimile, ce numa după ce apune soarele, că de-aia o lăsat Dumnezeu ziua mare pă pământ și să lucre până sara târzău. Și dacă nu, te-apucă o durere dă cap, la care-i zăce «dă soare săc». Și-atunci zăci așe: *Soare săc*, / *Soare săc*, / *Ieși dâncap*, / *Soare spurcat*, / *Că te-ajunje cel curat*, / *Și ți-a tăie mașele* /

Și le-or mânca rațale. / Să nu mai rămâi în cap / Nici cât un bob de mac / În 99 despicat. Și zici așa da trii uări (Crăciun Saveta, Port)” (Burghele 1999: 98).

3.2.1. Într-o altă variantă se spune: „*S-o luat o pasere da hier, / Cu clonțu da hier, / Pă drum da hier, / În pădure da hier, / (...) / Nu te cânta, / Nu te văieta, / Ce te du, / Că s-o țapat soarele cel săc / Pân vâne, / Pân carne, / Pân sânje, / Pân mădularele lui. / Și bine-l ticăzește / Și puii ți-i hărănește. / Cu clonțu scociorește-l, / Cu picioarele vrăjește-l, / Dă 99 da uări, / Să nu rămână-n cap / Cât un hir da mac / În 99 dăspicat / Amin. Doamne da-i leac* (Lazăr Ileana, Stârci)” (Burghele 1999: 136).

3.2.2. Cuvântul *ticăzui* var. *ticăzi* < magh. *tisztogat* (Tamás 1966: 784) ‘a deretica în casă, a face curățenie’; „«curăță, fac curat» v. VAIDA, S., s. v., CV, IV, 1952, 5, p. 40, LEX. REG., I, p. 10, 17, II, p. 75, MAT. DIALECT., p. 98 s. v. *ticăzi*, TD-Ung. s. v. *ticăzim* 1°; cf. DLR (Trans. și Maram.) s. v. *ticăzu*” (Marin et alii 2017: 266), circulă în majoritatea localităților sălăjane.

3.3. În privința *descântecului de mărîn*, subiecții intervievați ne explică ce înseamnă *mărînul*: „mărînu-i o bubă care să face la uoam și la muiere și la vaci și la porci. Și să poate unje cu leuștean, da trăbă să zăci așa: *Mărînu-i mărînat, / Dă picior încălecat, / La târg mărînu marsă, / Târgu să sparsă, / Mărînu-napoi întoarsă. / Mărînu-i da nouă, / Mărînu-i da opt, / Mărînu-i da șapte, / Mărînu-i da șasă, / Mărînu-i da cincî, / Mărînu-i da patru, / Mărînu-i da trii, / Mărînu-i da doi, / Mărînu-i da unu, / Mărînu-i da niciunu. / Mărînu să piară, / Ca roua da soare.* Trăbă zăs da 9 ori, în 9 zile... (Rocaș Victorie, Valea Hranei)” (Burghele 1999: 75).

3.3.1. Etimologia termenului *mărîn* s-ar putea explica „probabil de la numele sărbătorii religioase sf. Mărina” (DLR IX 2010: 276), semnificând ‘numele dat unor bube sau inflamații, de obicei purulente, la oameni și la animale’; „[At: Pamfile, S. V. 167 / Pl: ~i / E: pbl (Sfânta Mărina) (Reg) 1. Bube sau inflamații purulente , la oameni și la animale” (MDA I 2010: 1457).

De asemenea, într-un alt context, poate reprezenta și un „«duh rău»” (Rosetti 1975: 115), de exemplu: „*Mărînu lu Mărie*” (Burghele 1999: 111).

3.3.2. Acest descântec apare sub altă formă, invocând divinitatea: „*Doamneajută-mă Sfântă Marie, / Sfânta de tine, / Cu-ajutoru tău bun / Și a lu Dumnezău Sfântu dân cer: / S-o luat on uoam alb, / Cu calu alb, / Cu fâu alb, / La târgu alb, / Când acolo sose, / Târgu să spărje. / Mărînu lu Mărie / Nu să coce, / Nu să făce, / Nu să-mpietre, / Nu să roșe, / Nu să vânățe, / Nu să umfla, / Nu să-ngâmfa, / Ci s-alina, / Și să domole / Cum să domoale focu da fața apii / Și ceara dân fața focului, / Fumu da fața vântului, / Roua da fața soarelui. / Așe să fiți da ogoritoare / Și da-ntorcătoare / După asta cotătoare / Cum îi apa mărăgătoare / Până-n răsărit de soare. / Di cată cuvântu mneu / Di cată porunca lu Dumnezău. / Io, Doamne i-am dăscântat*”

/ Tu, Doamne dâncer dă-i leac. Tă dă trii uări a zâce. Cu **peteica** sucești tă roată pe deasupra, păstă obrazu uomului, tăt așe, pă lângă obraz (Lozea Ileană, Pria)” (Burghel 1999: 111).

3.3.3. Din cadrul acestui text, reținem pentru început cuvintele derivate cu sufix.

În structurile selectate, sufixul *-(ă)tor* formează atât substantive, cât și adjective:

- **întorcător, întorcătoare**, s.n. < *întoarce* + suf. *-(ă)tor*, 1. ‘piesă la războiul de țesut, constând dintr-un băț lung cu care se strânge, pe sulul dinainte, pânza țesută; întinzător, slobozitor’; 2. ‘care revine, care se întoarce’;

- contextual, termenul **ogoritor, ogoritoare** provine din verbul (*a*) *dogori* + suf. *-tor* și are înțelesul de ‘arzător, canicular, fierbinte, torid’; dar, în alte situații, cuvântul derivă din verbul (*a*) *ogorî* (variante *ogori*) + suf. *-tor* cu sensul ‘a deșteleni, a pregăti pentru cultivare, a ara, a prăși’ (DLR 2010: 1386; MDA II 2010: 202);

- **cotătoare**, s.f. < *cota* ‘a se privi (în oglindă)’ + suf. *-toare*; „«oglină» v. DA (Trans.) s. v. *căută*, CADE (Trans.), TD-Ung s.v.” (Marin *et alii* 2017: 216);

- **mergător** var. **mărgător, mărgătoare**, adj. < *merge* + suf. *-(ă)tor*, ‘pe care se poate merge’.

De remarcat aici este prezența iterativă a acestor structuri și în descântecele pentru adus mana la animale: „*După drumuri mărgătoare, / După rături păscătoare*” (Burghel 1999: 169).

Ultimul termen al grupajului în discuție apare atât în graiurile sălăjene, cât și în subdialectul maramureșean: **peteică** < bg. петелка, ucr. петелька, magh. *petöke* (DLR XI 2010: 499) ‘împletitură, plasă de sfoară, de ață etc. în care se duc vasele cu mâncare (la câmp)’; „«bucată depânză din cânepă în care se pune cașul la scurs sau în care se ducea hârbul la câmp»»; cf. *prindeică, prinzare*, cf. DLR (reg.), CADE (Ban., Trans.), MAT. DIALECT., p. 214 s. v.” (Marin *et alii* 2017: 250); „împletitură de sfoară de tei sau spetează în care se pune oala cu supa care se duce la lucrători, la țarină” (Rosetti 1975: 76). În regiunea Maramureșului, *peteică* înseamnă „«legătură, piedică» < ucr. *petelca*” (Farcaș 2009: 119)¹.

3.4. În cazul descântecului de bubă și de vărsat se zice: „-Fuji tu bubă, / Fuji tu bubă, / Că te-ajunje Sfântu Ilie / Și cu sfânta Vanghelie, / Dâncreierii capului, / Dâncfața obrazului, / Dâncfundu grumazului, / Unde te-ai țapat pân osteneală, / Pân supărare, / Pân lucru mare, / Pân didiuăchi, / Ori pân ce te-ai țapat. / Nu te sprijini, / Nu te rădăcini, / Nu te **boboti**, /

¹ v. Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Numa-napoi te domoli, / Pân cuvântu mneu, / Ș-ajutoru lu Dumnezău (Rocaș Victorie, Valea Hranei)” (Burghele 1999: 77).

3.4.1. Verbul *a boboti* < sl. (sârb. *bobotati*, bulg. *bobotъ*) (DLR I 2010: 591), 1. (despre o bubă) ‘a se inflama, a se umfla (când e să spargă)’ apare și în alte descântece pe care nu le avem în vedere în momentul de față, aspect ce dovedește că acest termen are o răspândire mai largă în graiurile sălăjene.

3.5. Foarte interesant de urmărit este *descântecul de sclintit* care apare în 15 variante, însă, în cele ce urmează, propunem spre analiză doar pe cele mai relevante studiului în discuție: **1.** „*Doamne ajută-mi Doamne, / Jejetu mneu s-o sclintit, / Jejetu să se tomească, / Podeaua să se clintească. Și te unji cu unsoare pă care ai dăscântat așe cum ț-am spus io dă 9 uări (Meseșan Marie, Hida)*” (Burghele 1999: 62); **2.** „*Să luă Dumnezău / Cu sfântu Petru, / Până la podu de-aramă sosi, / O podeauă să clăti. / - Dăscântă, Petre, la -- / - Dăscântă, Doamne, că io nu știu. / ...Taie trii zmicele dă sânjer, / Și cu trii dă fuljer, / Și le-o pus da cruciș / Și de-a curmeziș, / Și le toncozește / Și ca ceara le tomnește. / Frumos, / Cum o fost. / Și la --- dă-i leac. / Dân gura mea dăscântat, / Și dă la Dumnezău leac. Io l-am prins de la bătrâna Onișoie, da numa l-am prins și l-am furat, nu mi l-o zâs, că așe zâce că nu-i dă leac. Și când dăscânt îl frec cu unsoare păstă care am dăscântat (Chirilă Ana, Marin)*” (Burghele 1999: 67); **3.** „*Doamne, Marie, Maică Sfântă, / Ajută-mi Doamne, / Pă gându ce-l gândesc, / Pă proba ce **probolesc**. / Mă luai dup-o cărare / Până la podu cel mare. / Călcai pă o podeauă, / Podeaua s-o clătit, / Mâna dreaptă s-o sclintit. / Dumnezău dân grai grăi, / Că Măicuța Sfântă să tomnească / Uos cu uos, / Vână cu vână, / Ciont cu ciont, / Piele cu piele, / Sânje cu sânje, / Cum o tomnit Dumnezău, / Așă să rămână și mâna lui (Chiș Veronica, Fizeș)*” (Burghele 1999: 87).

3.5.1. În cuvintele *cruciș*, adv. < *cruce* + suf. *-iș*, ‘în formă de cruce, încrucișat’ și *curmeziș*, adv. < *curma* + suf. *-iș*, ‘de-a latul, transversal, în diagonală’; sufixul *-iș* formează doar adverbe. În articolul „Adverbele românești în *-iș* (-âș)” publicat în *Limba Română – Aspecte Sincronice și Diacronice – Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română* (8-9 decembrie 2005), Editura Universității din București, 2006; Adrian Chircu analizează formele în discuție: „în ceea ce privește datarea lui *-iș*, acesta e destul de vechi, căci apare în primele texte (secolul al XVI-lea): «... *deîn crucișu îmblă necurații dopă înrăția ta...*(PS, pp. 23-24); *Și ca fu a nă duce noao, zmulsemu-nă de la dinși și în currmedzișu îmblîndu vinremu întru Co...* (CV, p. 252, 12^v)» (...). În comparație cu perioada veche a limbii române, sufixul *-iș* (-âș) e mai frecvent în textele din secolul al XIX-lea, în special în cele cu caracter familiar sau popular (mai ales în basme): «... *Prometeu se punea în cruciș și curmeziș, ca să-și ocrotească făpturile...* (PI, SP, p. 376)» (...). Întâlnim acest tip de adverbe și la scriitori importanți din ultimele două secole, care au valorificat din plin modalitățile expresive ale limbii române: «... *Închizînd ochii și dînd pă moarte / **Cruciș**, **curmeziș***’

în toată parte. (IBD, Ț, p. 96); *Ș'apoi n'alérgă drept / Cu el să poți da piept / Ci merge tot cotiși / Și sare curmeziși.* (GA, MEE, *Epurele...*, p. 378)»” (Chircu 2006: 58-59).

Termenul *probăli* cu varianta *probolí* circulă nu numai în regiunile sălăjene, ci și în cele maramureșene, „< magh. *próbal* (lat. *probare*) (Tamás 1966: 645) ‘a proba, a încerca’; «încerca, proba» (...) v. DLR (înv. și reg.) s. v. *probăluí*, LR, X, 1961, 1, p. 21 s. v. *probăli*, MAT. DIALECT., p. 89 s. v. *prăbăli*; cf. CADE (înv.) s. v. *probăluí*, DM *probăluí* (reg.) s. v. *prubuluí*, DEX (înv., reg.), MAT. DIALECT., p. 188 s.v. *probăluí*, VAIDA, S. s. v. *prăbăléc*” (Marin et alii 2017: 254); „a prăbăli «a încerca» <*probă* + *-ăli* (Antol. folcl. MM, p. 352)” (Farcaș 2009: 65).

4. În satele sălăjene se practică și azi *descântecul terapeutic pentru animale* unde „contextul narativ este unul dintre cele mai ample segmente ale descântecului, deseori el ocupând 90 % din desfășurarea incantației. Pentru exemplificare, facem referire la *Descântecul de adus mana sau laptele la vaci, oi și capre*, un text prețios pentru vechimea și calitatea sa de reper pentru spiritualitatea românească nord-vestică, descântec editat la tipografia Luceafărul din Zalău în 1930, inclus în miscelaneul *Ruga zilelor* (colecția Arhivelor Naționale, filiala Sălaj). Textul este «auzit» de Demetriu Neaga a Onii, cantor econom din Drighiu-Sălaj, de la Ioan Ardelean din Chieșd-Sălaj” (Burghele 2004: 228):

„Doamne! / mare Maica sfântă de tine: / Doamna lui N. N. Dimineața s'a sculat. / Pe obraz so spălat. / Lui Dumnezeu so rugat. / Șiustariu în mână și-o luat. / La N. N. do alergat. / Bine mulso. / Bine unsuo. / În ciurda satului țipatua. / Și în câmpul Ierusalimului așezatu o. / La fântâna cu smântână. / La izvor cu greșior. / La vale cu laptele. / Bine umplutua. / Bine hărănitua. / De hărănă și de mană. / De unt și de groșitor. / Și de lapte multișior. / N. N. făcu on *ujerașiu*. / Cât on *ciubărașiu*. / Ca nește cofițe / Făcu nește țățute. / Când sosâră cole de cu seară, / N. N. napoi în sat întornară. / Nainte io ieșit. / Strigoii și Muroi. / Peste ia uitatusa. / Laptele luatua, / Și untul și groșiorul. / Bună de nimică lăsatu-o. / N. N. prinsă a răji, / Prinsă a muji. / Nime în lume nu-o auziră, / Nime în lume nu-o văzură. / Numai Maica Sfântă, / Din poarta ceriului. / De-a dreapta Tatălui. / Bine o auziră, / Bine o văzură. / Cătră N. N. grăiră. / Ce răjești ce mujești / Cum noi răji. / Cum noi muji. / Că Doamna noastră: / Demineața so sculat, / Și pe obraz so spălat. / Lui Dumnezeu so rugat, / Șiustariul în mână și o luat. / La mine o alergat: / Bine mulso-mo. / Bine unsu-mo. / În ciurda satului țipatu-mo. / În câmpul Ierusalimului așezatu-mo. / La fântână, cu smântână, / La izvor, cu groșior. / La valea, cu laptelea. / Bine hărănituo. / De hărănă și de mană. / De unt și de groșior. / Și de lapte multișior. / Eu făcui on *ujerășiu*. / Cât un *ciubărașiu*. / Făcui nește țățute, / Și de a fi 1 hotar / De a fi 2 hotar / De a fi 3 hotar / De a fi 4 hotar / De a fi 5 hotar / De a fi 6 hotar / De a fi 7 hotar / De a fi 8 hotar / De a fi 9 hotar.

Bolnăvește Doamne ujerile, / Vacilor, a caprelor, și a oilor. / Și slobozește Doamne! / Laptele lui N. N. curat, luminat. / Cum Dumnezeu ce i-la dat. / N. N. na !!! / Nu strig numele tău, / Și strig laptele tău, / Laptele și groștiorul tău. / Mana fi dus la 99 de gule de marhă / De N. N. tăț șă vie, / Ca ei și nu rămâie. / Pe fi dus la 99 turme de capre. / Cine N. N. tăț șă vie, / A iei și nu rămâie. / De a fi dus la 99 de turme de oi. / A lui N. N. tăț și vie, / A iei și nu rămâie. / Pe sare și pe tărițe și să pună. / Cine din astea a bea, și a mânca. / Sa umplea de hărană, și mană / De unt și de groștior, / Și de lapte multișior. / Prin toate vânilor, / Prin toate țâțele. Amin. Auzit de la Ioan Ardelean din Chieșd”.

4.1. Interesante de urmărit sunt cuvintele formate cu sufixe duble (-aș și -iu): **ciubărașiu** <ciubăr [„ung. *cseber, csöbör*” (Tamás 1966: 228-229) ‘vas mare făcut din doage de lemn și prevăzut cu toarte, având diferite utilizări’]+ suf. -aș + suf. -iu, ‘ciubăr de dimensiuni reduse, mic’; respectiv **ujerașiu** <uger + suf. -aș + suf. -iu, ‘uger mic’. Cu privire la originea sufixului -aș, Adrian Chircu, în studiul său intitulat „Diminutive latinești «cum valachica interpretatione» în dicționarul lui Teodor Corbea”, menționează atât într-o notă explicativă: „sufixul -aș are proveniență multiplă: slavă (-aš), maghiară (-ás) și, probabil, autohtonă” (Chircu 2015: 46); cât și în articolul „Despre diminutivarea substantivelor neologice în limba română actuală”: „lingviștii ori filologii care s-au aplecat asupra studiului detaliat al originii ori al folosirii sufixelor diminutive au remarcat că, în limba română, acestea, pe lângă faptul că sunt foarte vechi, au, cu rare excepții (de exemplu, -aș, -iță, -uș), o origine latinească (de plidă, -el, -ic, -ior), sunt variate și foarte des întrebuintate în limbajul familiar, dând o notă aparte limbii române” (Chircu 2011: 69).

Substantivele selectate din acest text sunt de origine maghiară. Este vorba de cuvintele **gúlă** < magh. *gulya* (Tamás 1966: 392) ‘o cireadă de vaci’; „1.«turmă de vite, cireadă scoasă la păscut (...) v. VAIDA, S., MAT. DIALECT., p. 210, TD-Ung. s. v.; cf. DA s. v. *gúlă*»” (Marin *et alii* 2017: 228) și **márhă** < magh. *marha* (Tamás 1966: 517) ‘vită, animal’; „< magh. *marha* «vacă» (TD-Bas., AJ, 355/25; ALRR-Mar., vol. II, h. 362, pct. 221-223, 236-240)” (Farcaș 2009: 136); „«vită» (...) v. DLR (înv., Trans., Ban.) s. v. *márfă*, TDRG (Ban., Trans.), CADE (Tr.- Carp.), TD-Ung. s. v. SDLR (Trans., Ban.), s. v. *márfă*” (Marin *et alii* 2017: 240) – ultimul termen este relativ comun, dar se păstrează și circulă până astăzi.

4.2. „Descântatul pentru adus mana la animale se performa, așadar, pe fondul folosirii unor plante lactogene sau medicinale, cu efect real terapeutic asupra bolnavului. În aceeași situație se găsesc și țărâțele, recunoscute în tehnica de analiză a nutrețurilor combinate ca fiind un nutreț lactogen” (Burghele 2004: 237):

1. „Doamne Isuse Christoase, / Io nu strâg numele --- / Io strâg puterea ta, / Mana ta, / Laptele tău, / De l-o luat cu cuvântu, / De l-o luat cu

*gându, / De l-o luat cu gura lui, / De l-o luat cu lucru lui, / De l-o luat cu voia, / De l-o luat cu nevoia, / Și l-u luat, / Și l-o băgat, / În lădoaie-ntinsă, / Pă poliți prinsă, / După drumuri mărgătoare, / După râture pascătoare, / Să vie în ceasu aiesta, / Și-n momentu aiesta, / Napoi dă unde l-o dus. Și pui on pic dă tărățe și dă sare și dă mnere și zâc: Și fie alb ca sarea, / Dulce ca mnerea, / Gros-groștioros, / Cum l-o lăsat Isus Christos. Zăci dă 9 uări, și apoi: Să n-aibă stare, / Și-așezare, / Până când a veni-napoi / La ujeru vacii --- / Cu-ajutoru lu Dumnezău / Și cuvântu mneu. Și zâci vorbele astea dă la sfârșit dă 9 uări. Ș-atunci vine dâ n pământ laptele, neapărat vine (Rocaș Victorie, Valea Hranei)” (Burghele 1999: 169); 2. „Doamne Isuse Christoase, / Și Maică Sfântă din cer, / Ajută-mi mie / În ceasu aiesta / Și în ziua aiesta. / Că io nu strâg numele tău Tală, / Io strâg puterea ta, / Mana ta, / Laptele tău, / Dă l-o luat bărbat, / Dă l-o luat femeie, / De l-o luat cu cuvântu, / De l-o luat cu gându, / De l-o luat cu gura lui, / De l-o luat cu lucru lui, / De l-o luat cu voia, / De l-o luat cu nevoia, / De l-o luat cu mâna, / Dă l-o luat cu uăkii, / Și l-o ascuns / Și l-o **tupustit**, / După drumuri mărgătoare, / După râture pascătoare, / Să vie în ceasu aiesta, / Și-n momentu aiesta, / Napoi dă unde l-o dus / Și unde l-o pus. / Dă-i dus în țară, / Să vie dă cu sară, / Dă-i dus în câmp cu verdeață, / Să vie dă dimineață, / Să n-aibă stare, / Și-așezare, / Până când a veni-napoi / La ujeru vacii mele, Tala. / Cu-ajutoru lu Dumnezău / Și cuvântu mneu. Iei on ciubăraș ori o **tichineauă** cu tărățe și arunci trii stropi dă sare și trii stropi dă mnere păstă iele și faci cruce cu mâna și le dai la vacă, în șapte dimineți, tăt câte on pic. Și după șapte zăle are mană la lapte cum n-o avut... (Crăciun Saveta, Port)” (Burghele 1999: 161).*

4.2.1. Elementele dialectale prezente în descântecel terapeutice pentru animale sunt:

- **groștioros** < *groscior* var. *groștior* (gros + suf. -*cior*) + suf. -*os*, este atestat mai ales, în Transilvania de nord, respectiv Maramureș, provine din cuvântul *gros*, care înseamnă ‘gras’; ‘dens’, + suf. „-*cior*” și semnifică ‘smântâna care se formează deasupra laptelui de vacă nefiert’ (NDULR 2006: 1026);

- **tichinéu** var. **tichineáúă** (metateză) < magh. dial. *tekenő, tekenyő* (Tamás 1966: 785); „*tichineáúă* «un fel de căuș din lemn în care se pun pâinile la crescut înainte de a le băga în cuptor, copăiță; cf. DLR (prin vestul Trans. și prin Maram.) s. v. *tichinéu*” (Marin *et alii* 2017: 266);

- **tupustí** < cf magh. *tapaszt* ‘a astupa cu lut’ (DLR XVI 2010: 718) ‘a ascunde (acoperind cu ceva)’.

5. Practici ancestrale, descântecel mai pot fi auzite și astăzi în satele Sălajului, completând zestrea credințelor populare. Tratat pluridisciplinar, descântecul terapeutic și psihoterapeutic apare, în concluzie, „ca o structură matriceală, acumulând procedee și tehnici dintre cele mai diverse, care se intercondiționează reciproc. (...) Descântecul apărea ca o formă sintetică:

medicină științifică, cuvinte magice și datorია îndeplinită față de divinitate, care urma să decidă dacă e cazul de vindecare»” (Burghele 2004: 240-241); iar ca observație particulară, surprinsă și de Gheorghe Pavelescu în studiile sale asupra magiei din Munții Apuseni, „trebuie spus că descântecul sălăjean se alătură cu subtilitate rugăciunii creștinești, dând naștere, la nivel poetic și poietic unui sensibil ritual liturgic” (Burghele 1999: 29).

6. În perspectivă dialectală, am încercat să realizăm un scurt inventar de termeni prezenți în graiurile sălăjene, care s-au dovedit a fi variați, cuprinzând sferele de existență ale locuitorilor regiunii cercetate. De asemenea, am trecut în revistă etimologiile termenilor și am explicat semnificațiile cuvintelor, raportându-ne atât la context, cât și la sensul general al noțiunilor analizate.

7. În graiurile sălăjene, pe lângă elementele lingvistice de origine latină, se poate observa, îndeosebi, influența limbilor maghiară și slavă. Cu toate că zona în discuție nu se află în imediata apropiere cu populația de origine slavă, aceste cuvinte împrumutate, alături de cele de origine maghiară și de termenii diminutivați, cuprind arii lexicale diferite de la cuvinte referitoare la hrană, casă și obiecte casnice, curte, animale domestice, agricultură, plante cultivate, articole vestimentare la termeni referitori la însușiri fizice și acțiuni omeneste unde „întreg universul înconjurător al țaranului român din Sălaj este astfel apropiat aceasta, căpătând conotații stilistice deosebite” (Marin *et alii* 2017: 59) și imprimând Sălajului o particularitate specifică.

8. Prin prezentarea descântecelor terapeutice și prin urmărirea terminologiei acestui subdomeniu, am constatat că regiunea analizată are un folclor propriu, iar, pe cursurile principalelor văi, s-au format diverse graiuri ce oferă zonei un caracter special.

9. În concluzie, prin participarea afectivă a vorbitorilor la aspectele relatate, putem considera că „graiul din Sălaj este un grai creator care oferă limbajului individualitate și concretețe” (Marin *et alii* 2017: 59).

BIBLIOGRAFIE

a) Studii și articole

Burghele 1999 = Camelia Burghele, *Descânțece – descânțece populare terapeutice din Sălaj* –, Zalău, Volum editat de Centrul de Creație și Valorificare a Tradiției și Creației Populare Sălaj.

Burghele 2000 = Camelia Burghele, *În numele magiei terapeutice*, Zalău, Editura Limes.

Burghele 2004 = Camelia Burghele, *Studii de antropologie a sănătății – note pentru legitimarea magică, religioasă și medicală a actului terapeutic* –, Cluj-Napoca, Editura NereaMia Napocae.

- Burghele 2015 = Camelia Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor IV (Înfrângerea bolii: sănătatea refăcută). Orizontul magico-ritual al satului sălăjean*, Zalău-București, Editura Caiete Silvane Editura Etnologică.
- Burghele 2015 = Camelia Burghele, *Șapte zile în Țara Silvaniei. Un exercițiu de antropologie culturală* – Ediția a II-a, revizuită și adăugită –, Zalău-București, Editura Caiete Silvane Editura Etnologică.
- Burghele 2016 = Camelia Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor V (Manipularea destinului). În numele magiei terapeutice: vechi credințe din Sălaj*, Zalău-București, Editura Caiete Silvane Editura Etnologică.
- Burghele 2016 = Camelia Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor VI (De la sănătate la boală și înapoi). Descântec, rugăciune și leac în satul sălăjean*, Zalău-București, Editura Caiete Silvane Editura Etnologică.
- Chircu 2006 = Adrian Chircu, „Adverbele românești în -iș (-ăș)”, în *Limba Română – Aspecte Sincronice și Diacronice* – Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (8-9 decembrie 2005), Gabriela Pană Dindelegan (coord.), Editura Universității din București, pp. 57-66.
- Chircu 2011 = Adrian Chircu, „Despre diminutivarea substantivelor neologice în limba română actuală”, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Alice Toma, Rodica Zafiu (eds.), Editura Universității din București, pp. 69-79.
- Chircu 2015 = Adrian Chircu, „Diminutive latinești «cum valachica interpretatione» în dicționarul lui Teodor Corbea”, în *Caietele Sextil Pușcariu I, Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*, Ediția I, Cluj-Napoca, 12-13 septembrie 2013, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, pp. 37-51.
- Farcaș 2009 = Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Frățilă 2016 = Vasile Frățilă, *Studii istroromâne*, București, Editura Universității din București.
- Ghergariu 1973 = Leontin Ghergariu, *Folclor literar din Sălaj*, Zalău, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă al Județului Sălaj.
- Marian 1886 = S. Fl. Marian, *Descânțecce poporane române*, Suceava, Tipografia lui R. Eckhardt în Cernăuț
- Marin et alii 2017 = Maria Marin (coord.) et alii, *Graiurile din Sălaj. Studii lingvistice. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Mocanu 2004 = Augustin Mocanu, *Folclor din Țara Silvaniei*, Zalău, Editura Caiete Silvane.
- Mocanu 2013 = Augustin Mocanu, *Folclor Literar din Vechiul Județ Sălaj*, Slobozia, Editura Star Tipp.
- Neaga a Onii 1930 = Demetriu Neaga a Onii (cantor econom din Drighiu-Sălaj), *Ruga zilelor*, Zalău, Tipografia „Luceafărul”.

- Pavelescu 1998 = Gheorghe Pavelescu, *Magia la români*. Studii și cercetări despre magie, descântece și mană, București, Editura Minerva.
- Rosetti 1975 = Alexandru Rosetti, *Limba descântecelor românești*, București, Editura Minerva.
- Șișeștean 1999 = Gheorghe Șișeștean, *Forme tradiționale de viață țărănească. O cercetare etno-sociologică a zonei Sălajului*, Zalău, Editura Caiete Silvane.
- Timotin 2010 = Emanuela Timotin, *Descântecele manuscrise românești (Secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române.
- Timotin 2011 = Emanuela Timotin, *Descântecele manuscrise în contextul limbii și literaturii române vechi*, București, Editura Academiei Române.
- Tout 2017= Denisa-Maria Tout,,Din lexicul descântecelor sălăjene”, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Fascicula XXIV, *Lexic comun / lexic specializat*, Anul X, Nr. 1 (17), Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, pp. 183-189.
- ****Antologia descântecelor populare românești* 1998 = *Antologia descântecelor populare românești* Colecția Miorița, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”.

b) dicționare

- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura Cartea Românească, 1926-1931.
- DA, DLR = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- EHWUER = Lajos Tamás, *Etymologisch-Historisches Wörterbuch der Rumänischen Elemente im Ungarischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- EMS = Attila Szabó, *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, <http://mek.oszk.hu/08300/08370/pdf/index.html>.
- MDA = *Mic dicționar academic*, vol. I-II, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- NDULR=Oprea Ioan, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București, Editura Litera Internațional, 2006.